

УДК 94: 008](1-22)“1943/1950”

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-41-14>

ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ РОБОТИ СІЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1943–1950 РР.)

Шамрай Олександр Григорович,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та права
Черкаського державного технологічного
університету
shamraiog@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2515-0673*

Мета. На основі комплексного аналізу роботи сільських культурно-освітніх закладів у повоєнний період (1943–1950 рр.) показати сутність і характер ідеологічного впливу на них.

Методи. В основу архітекtonіки дослідження покладено проблемно-хронологічний метод.

Результати. У статті комплексно аналізується система ідеологічного впливу на роботу сільських культурно-освітніх закладів. Розкривається практика партійного контролю за роботою сільських культурно-освітніх закладів та використання різних форм ідеологічного впливу на свідомість жителів села. З'ясовано, що культурно-освітні процеси в сільській місцевості областей України були позначені жорсткою цензурою і підпорядкуванням усіх форм і методів роботи з людьми завданням панівної тоді комуністичної ідеології, що дозволяє визначити державну політику у сфері сільської культури в 1943–1950-х рр. як надмірно політизовану. Сільські культурно-освітні установи використовувалися як опорні пункти масово-політичної роботи компартійних організацій, пропагуючи рішення і лінію партії, відволікаючи при цьому працівників і актив клубів і бібліотек від організації художньої творчості і дозвілля людей. Під тиском місцевих владних структур на базі сільських культурно-освітніх закладів створювалися гуртки політичної освіти, агітколективи, агітаційно-художні бригади та інші ланки масово-політичної роботи, не властиві діяльності закладів культури. Культурпрацівники разом з іншими верствами сільської інтелігенції постійно залучалися до участі в перманентно здійснюваних партійними організаціями агітаційно-пропагандистських кампаніях.

Висновки. За результатами дослідження особливостей культурно-освітніх процесів, що відбувалися у повоєнному українському селі, зроблено висновок, що вони характеризувалися посиленням ідеологізації усього духовного життя сільського населення. Панівна тоді компартійна ідеологія не обмежувалася підпорядкуванням своїм завданням власне культурно-освітньої роботи клубів і бібліотечних установ, а й поширювалася на інші засоби ідеологічного впливу на свідомість людей – усну політичну агітацію, пресу, радіо і кіно.

Ключові слова: ідеологія, масово-політична робота, пропаганда і агітація, клуби, бібліотеки, преса.

IDEOLOGIZATION OF THE WORK OF RURAL CULTURAL AND EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE POST-WAR PERIOD (1943–1950)

Shamrai Oleksandr Hryhorovych,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of History and Law
Cherkasy State Technological University
shamraiog@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2515-0673*

Purpose. On the basis of a comprehensive analysis of the work of rural cultural and educational institutions in the post-war period (1943–1950), the purpose is to show the essence and character of the ideological influence on them.

Methods. The architectonics of the research is based on the problem-chronological method.

Results. The article comprehensively analyzes the system of ideological influence on the work of rural cultural and educational institutions. The practice of party control over the work of rural cultural and educational institutions and the use of various forms of ideological influence on the consciousness of the villagers are revealed. It was found that the cultural and educational processes in the rural areas of the regions of Ukraine were marked by strict censorship and the subordination of all forms and methods of working with people to the tasks of the ruling communist ideology at the time, which allows to determine the state policy in the field of rural culture in 1943–1950s as excessively politicized. Rural cultural and educational institutions were used as strongholds of the mass-political work of Communist Party organizations, promoting the party's decisions and line, while diverting employees and activists of clubs and libraries

from organizing people's artistic creativity and leisure time. Under the pressure of local power structures, political education circles, agitation collectives, agitation-art brigades and other links of mass-political work, not characteristic of the activities of cultural institutions, were created on the basis of rural cultural and educational institutions. Cultural workers, together with other strata of the rural intelligentsia, were constantly involved in the agitation and propaganda campaigns carried out permanently by party organizations.

Conclusions. According to the results of the study of the peculiarities of the cultural and educational processes that took place in the post-war Ukrainian village, it has been concluded that they were characterized by the strengthening of the ideologization of the entire spiritual life of the rural population. Then ruling Communist Party ideology was not limited to subordinating cultural and educational work of clubs and library institutions to its tasks, but also extended to other means of ideological influence on people's consciousness – oral political agitation, the press, radio and cinema.

Key words: ideology, mass-political work, propaganda and agitation, clubs, libraries, press.

Вступ. Відродження економічного і духовного потенціалу українського села як важливого чинника розв'язання завдань сучасного державотворення набуває особливого значення. Звідси впливає актуальність всебічного дослідження глибинних процесів і змін, що відбувалися у житті українського села у минулому, у тому числі й особливостей формування культурного середовища на селі. Повною мірою це стосується й ідеологізації культурно-освітньої роботи як одного із засобів компартійного впливу на свідомість селян у повоєнні роки.

У сучасних умовах дослідження історичного досвіду і врахування його в практичній роботі набуває особливої актуальності у формуванні національно-історичної свідомості і патріотичних якостей громадян, передусім молодого покоління, і становить питання національної безпеки та протидії історичним фальсифікаціям і ворожим ідеологічним впливам. У цьому вбачається актуальність наукових рішень з досліджуваної теми.

Цим зумовлена також **мета статті**, яка полягає у тому, щоб на основі комплексного аналізу роботи сільських культурно-освітніх закладів у повоєнний період (1943–1950 рр.) показати сутність і характер ідеологічного впливу на них. Науково-дослідницькі завдання реалізуються, спираючись на сучасну методологію історичних досліджень. Основним у дослідженні став базовий принцип науковості. Складовою теоретико-методологічної бази дослідження стали також такі загальнонаукові принципи: історизму, об'єктивності, системності, плюралізму. В основу архітектоніки дослідження покладено проблемно-хронологічний метод. Опрацювання і врахування цих принципів та методів дозволило визначити і застосувати найбільш оптимальні, на нашу думку, методологічні підходи для досягнення поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Проблема повоєнної відбудови і, зокрема, особливості культурно-освітніх процесів на селі та ідеологічні впливи на них, тривалий час фактично залишалася поза увагою дослідників. І лише з набуттям Україною незалежності створилися умови для вивчення та систематизації знань про цю важливу сферу духовного життя українського селянства.

До теми повоєнного села останнім часом під різним кутом зору зверталися В. Мічуда (Мічуда, 2004: 213–217), Т. В. Терещенко (Терещенко, 2004: 353–366), Н. Л. Коваленко (Коваленко, 2017), В. Ревенко (Ревенко, 2018: 197–203) та інші дослідники. Однак тема ідеологізації духовного життя українського села у повоєнний період предметом спеціального дослідження не була.

Система і напрями ідеологічного впливу у повоєнному селі. Від самого початку визволення областей України від нацистів у сільській місцевості відновлюється довоєнна система ідеологічного впливу на усі сфери суспільного життя, включаючи і духовну. Не обмежуючись контролем за власне культурно-освітньою роботою сільських клубів та бібліотек, комітети КП(б)У широко використовували їх можливості для проведення масово-політичних заходів та партійної агітації.

В умовах неослабного партійного тиску робота сільських культурно-освітніх закладів та шкіл все більше наповнювалася ідеологічним змістом. З'ясовано, що ідеологізація сільського життя здійснювалася з використанням різних форм партійно-ідеологічного впливу на свідомість жителів села. Значна увага приділялася також використанню преси та інформаційно-агітаційних можливостей радіо і кіно.

У повоєнні роки на селі розгорнулася робота, спрямована на ідеологізацію духовного життя селян і возвеличення особи Й. Сталіна. Особливу увагу партійні комітети приділяли вивченню його промов і праць, рішень партії з питань внутрішньої і зовнішньої політики СРСР. В систему масово-політичної роботи місцевих організацій КП(б)У були включені і сільські культурно-освітні заклади. Так, уже на початку травня 1944 р. у щойно відкритій хаті-читальні села Василівка Кобеляцького району Полтавської області тричі на тиждень почав працювати гурток з вивчення книги Й. Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну Радянського Союзу», кожного дня читалися повідомлення Радянського Інформбюро (Писаренко, 1944: 2). Серед сільських жителів району по десятихатках обговорювалася стаття О. Касименка «Українсько-німецькі націоналісти – найлютіші вороги українського народу» (В колгоспному, 1945: 1).

На виконання культурно-освітніми закладами одночасно із організацією культурного обслуговування жителів села ще й функцій центрів партійної агітаційно-пропагандистської роботи у повоєнні роки націлювали і нормативно-правові документи. Зокрема, у положенні про сільські та колгоспні клуби наголошувалося, що «сільський клуб – культурно-освітня установа, в якій зосереджується масово-політична і культурно-освітня робота партійних, радянських, комсомольських, профспілкових, колгоспно-кооперативних організацій села» (ЦДАВО України. Ф. 4694, 1947: 2).

Культурно-освітня робота перебувала під неослабним контролем партійних органів. Так, у Царичанському районі Дніпропетровської області в 1946 р. в усіх 4 засіданнях ради районного відділу культурно-освітніх установ, що відбулися впродовж року, брали участь секретарі райкому КП(б)У та інші відповідальні працівники райкому партії. Під їхнім контролем обговорювалися питання і приймалися рішення щодо організації культурно-освітньої роботи, затверджувалися плани роботи і звіти сільських клубів та бібліотек (Держ. арх. Дніпр. обл. Ф. 1948, 1948: 183).

Ідеологічний підхід був головним критерієм, за яким оцінювалася робота закладів культури. Особливо активно їх можливості використовувалися під час загальносоюзних та місцевих політичних кампаній і акцій, відсуваючи на другий план власне культурно-масову роботу. Однією з перших таких акцій у повоєнному селі стала керована комітетами КП(б)У підготовка до виборів до Верховної Ради СРСР 1946 р. У культурно-освітніх закладах Корсунь-Шевченківського району Київської (нині – Черкаської) області партійними організаціями до виборів було проведено 540 масово-політичних заходів – 347 читок і бесід та 193 політзанять з виборцями. У той же час культурно-масових заходів (концертів, постановок п'єс, вечорів відпочинку тощо) тут відбулося лише 245 (Держ. арх. Черкас. обл. Ф. Р-5033, 1946: 1–2).

У селах Миргородського району Полтавської області до цієї роботи партійні організації залучили 568 агітаторів, які вели роботу по десятихатках. Така ж форма передвиборчої агітації за місцем проживання застосовувалася і в сусідньому Хорольському районі, де в кожному селі з 10 хат виділялася одна для вивчення матеріалів про вибори до Верховної Ради СРСР. У 29 клубах Хорольського району у цей час діяли гуртки з вивчення Положення про вибори, якими охоплювалося 2870 чоловік. Бібліотеки Полтавської області направили на сільські виборчі дільниці 377 бібліотек-пересувок з виборчою та художньою літературою (ЦДАВО України. Ф. 4762, 1945: 62–64).

До Дня сталінської Конституції культурно-освітні установи мали розучувати в гуртках художньої самодіяльності репертуар, присвячений цій даті. Особливу увагу партійні організації приділяли розучуванню нового державного гімну СРСР, який був введений з 15 березня 1944 р. Його текст був опублікований у всіх газетах, виданий листівками, передавався і розучувався по радіо. Для надання допомоги хоровим гурткам в розучуванні гімну були організовані спеціальні семінари керівників хорових гуртків (Саханенко, 1980: 25).

Як дієвий засіб ідеологічного впливу важливий напрямок масово-політичної роботи на селі становило кіно, яке активно використовувалося для компартійної пропаганди і агітації. Так, у передвиборчій кампанії виборів Верховної Ради СРСР 1946 р. у Дніпропетровській області безпосередньо на сільських виборчих дільницях 1205 кіносеансами було охоплено майже 300 тис. сільських жителів (ЦДАВО України. Ф. 4623, 1946: 5). В розпал сільськогосподарських робіт для посилення масово-політичної роботи серед сільського населення використовувалися мобільні агітмашини, обладнані кіноустановками та наочністю. Під час виїздів таких машин демонструвалися кінофільми, проводилися лекції, бесіди, організовувалися читки газет та журналів.

Однією з поширених форм ідеологічної роботи на селі стали агіткультбригади, до яких залучалися партійно-комсомольські активісти з числа сільської інтелігенції та учасники художньої самодіяльності. Їх завдання полягало в тому, щоб виступати безпосередньо на місці роботи колгоспників – у полі, на фермах, тракторних бригадах тощо, поєднуючи усну політичну агітацію з художніми виступами. В кожному районі діяла районна агіткультбригада і кілька сільських, організованих на базі клубів.

Наприклад, у Царичанському районі Дніпропетровської області районною агіткультбригадою під час жнив 1948 р. було прочитано 30 лекцій політично-господарської тематики, дано 36 концертів на токах, польових станах та біля агрегатів в полі. Юр'ївська сільська агіткультбригада цього ж району на жнивах провела 19 концертів, Бабайківська – 15 концертів. У цих та інших селах району до участі в агіткультбригадах активно залучалися також діти (Держ. арх. Дніпр. обл. Ф. 1948, 1948: 37–38).

Зміст, форми і засоби офіційної пропаганди й агітації. Потужна ідеологічна обробка сільських жителів, як і інших верств населення, у цілому досягала своєї мети. Про це свідчать наслідки таких політичних кампаній як вибори до Верховної Ради СРСР 1946 р. і вибори до Верховної Ради УРСР 1947 р., коли «Блок комуністів і безпартійних» підтримало майже 100% виборців, зокрема на виборах 1947 р. – 99,7% виборців. Хоча реалії

тогочасного сільського життя зовсім не відповідали пафосному змісту офіційної пропаганди.

Ще навесні 1946 р. жителі сіл почали потерпати від голоду, майже не отримуючи зерна на вироблені трудовні. Пік голоду припав на зиму 1946–1947 рр. та весну 1947 р. Від недоїдання сільське населення хворіло на дистрофію. При цьому найбільше страждали діти і люди старшого віку. Лише за офіційною інформацією на початку 1947 р. в Україні зафіксовано 448 тис. хворих на дистрофію (Білас, 1994: 344). Тільки за офіційними даними станом на 1 червня 1947 р. в Київській області налічувалося 66 000 виснажених селян-дистрофіків, в Дніпропетровській – 52 767, Полтавській – 44 929 (Веселова, 2006: 358).

Натомість офіційна пропаганда у цей час твердила про неухильне поліпшення добробуту людей. Так, у статті «Відроджується колгоспна Хорольщина» секретаря Хорольського райкому КП(б)У Т. Чернухи, що була вміщена в обласній газеті «Зоря Полтавщини» 24 вересня 1947 р., на широку читацьку аудиторію повідомлялося, що «колгоспи Хорольщини достроково виконали першу заповідь перед державою – хлібоздачу. На 20 вересня колгоспами здано понад встановлений план 500 ц хліба. Здача хліба понад план триває. Самовіддана праця колгоспників значно поліпшила їх добробут. Багатшим і повноціннішим став колгоспний трудовень» (Чернуха, 1947: 1).

З метою методичного забезпечення організації ідеологічної роботи серед різних верств населення, в тому числі і сільського, в 1948 р. ЦК КП(б)У започаткував «Бібліотечку агітатора», яка передбачала допомогу партійним організаціям підприємств, колгоспів і установ. До неї увійшли такі тематичні збірки: «Основні риси більшовицької агітації», «Про політичну агітацію» (виступи М. Калініна), «Як підготувати і провести бесіду», «Робота агітатора з газетою», «Про мову агітатора», «Агітатор і стінна преса», «Наочна агітація на підприємстві і в колгоспі», «Досвід політичної агітації серед населення за місцем проживання», «Агітатор – організатор соціалістичного змагання» та інші. Вже у вересні 1948 р. колгоспами Кіровоградської області було передплачено 2150 примірників цієї серії (Дудалій, 1948: 4).

На неухильне виконання партійних установок спрямовувалася робота сільських агітколективів. До участі в них парторганізації залучали усі верстви сільської інтелігенції, передусім учителів. Так, під час весняної посівної кампанії 1948 р. з ініціативи партійної організації Лютенської середньої школи Гадяцького району Полтавської області було сформовано лекторську групу з учителів, агрономів, лікарів, які читали лекції та проводили бесіди серед жителів села (Агалаков, 1948: 2).

На підсилення усної політичної агітації серед селян спрямовувалася і наочна агітація, якою

оформлювалися сільські культурно-освітні установи. Її неодмінними елементами обов'язково мали бути гасла, плакати, транспаранти, портрети Сталіна та керівників партії і уряду, фотомонтажі і фотовиставки. В сільських культурно-освітніх установах Зінківського району Полтавської області, наприклад, в 1950 р. було виготовлено 89 стендів з тиражованими фотомонтажами різної тематики, серед яких – «Радянська Україна в новій сталінській п'ятирічці», «Великі будови комунізму» (Держ. арх. Полтав. обл. Оп. 1. Спр. 28, 1950: 18).

Поширеною формою масово-політичної роботи сільських культурно-освітніх закладів була стінна преса, яка вивішувалася у людних місцях. Інструктивно-методичний лист центрального науково-методичного кабінету культурно-освітньої роботи Міністерства культури УРСР у 1948 р. націлював сільських організаторів стінної преси, щоб вона обов'язково містила «заклик до всіх членів ланки, бригади або колгоспу наслідувати цінну ініціативу, або хороший приклад». При цьому додавався зразок такої газети (ЦДАВО України. Ф. 4694, 1948: 34–35).

Впродовж 1949 р. в клубах, будинках культури, хатах-читальнях, ланках, бригадах, колгоспах, МТС Полтавської області було випущено 105 231 стінних газет і бойових листків. Для активізації цієї роботи в Лубенському районі оголошено конкурс на кращу сільську стінну газету.

Різновидом масово-політичної роботи багатьох сільських клубів в повоєнні роки були світлові газети. Вони випускалися там, де демонструвалися кінофільми або було пристосування на зразок проектора – «червоний ліхтар». При підготовці світлових газет на пластинках скла примітивним способом наносили короткі тексти або малюнки, створюючи своєрідні слайди, які проектувалися на екран, як правило, перед початком кіносеансів (Держ. арх. Полтав. обл. Оп. 1. Спр. 21, 1949: 13).

Обов'язковою складовою масово-політичної роботи були книжкові виставки, тематика яких визначалася завданнями пануючої тоді комуністичної ідеології і спрямовувалася партійними організаціями. Центральною темою масово-політичних заходів бібліотек було прославлення особи Й. Сталіна. Наприклад, у 1949 р. книжкові виставки в бібліотеках Кобеляцького району Полтавської області присвячувалися 70-річчю Й. Сталіна і розпочиналися цитатою з виступу В. Молотова: «Це наше щастя, що в тяжкі роки війни Червону Армію і радянський народ вів уперед мудрий і випробуваний вождь Радянського Союзу – великий СТАЛІН. З ім'ям Генераліссимуса Сталіна увійдуть в історію нашої країни і у всесвітню історію славної перемоги нашої Армії» (Держ. арх. Полтав. обл. Оп. 1. Спр. 21, 1949: 38).

Прикладом використання комітетами КП (б) У культурно-освітньої роботи в ідеологічному забезпеченні політичних акцій того часу може бути організація передвиборчої кампанії виборів до Верховної Ради СРСР у січні 1950 р. в селах Нікопольського району Дніпропетровської області. Про надмірну заорганізованість ідеологічних заходів свідчить те, що на виборчих дільницях цього району – в селі Чкалово, радгоспі імені Куйбишева, колгоспах імені Карла Маркса, «Дніпрельстан», імені Горького та інших населених пунктах ще за 15–30 хвилин до початку голосування (о 6-й годині ранку!) відбулися зібрані партійними організаціями та сільськими активістами багатолюдні мітинги. На цих сільських виборчих дільницях перед початком голосування, фактично серед ночі, відбулася хода колон школярів та вихованців дитячого будинку з факелами, а потім розпочалися виступи художньої самодіяльності. В селах району в цей день з концертами виступила бригада художньої самодіяльності районного будинку культури, демонструвалися кінофільми.

Наслідком тотальної ідеологізації виборчого процесу стало те, що на трьох сільських виборчих дільницях Нікопольського району до 8-ї години ранку (всього за 2 години після початку голосування) повністю закінчилося голосування усього списочного складу виборців (Інформація, 1988: 448–449). Така практика всіляко підтримувалася і поширювалася.

Мережа районного радіомовлення на селі. У повоєнні роки певний вплив на інформування сільського населення мало районне радіомовлення. Однак його мережа, технічні можливості та зміст роботи залишалися на дуже низькому рівні. На початок 1947 р. в Україні з 756 сільських районів редакції місцевого мовлення були організовані лише в 230 районах з тижневим обсягом мовлення 30–45 хвилин. Студії районного радіомовлення були обладнані застарілою і зношеною апаратурою, не мали звукоізоляції. Ставки працівників були дуже низькими (редактор – 400 крб., літературний працівник – 200 крб.).

Таке становище породжувало кадрові проблеми. Негативно на роботі районного радіомовлення позначалася висока плинність кадрів. У Фастівському районі Київської області, наприклад, за один рік змінилося три редактори. Серед редакторів районного радіомовлення вищу освіту мали лише 23,5%, середню – 61,3% і нижчу – 15,2%, понад половину працювали за сумісництвом.

Література:

1. Агалаков І. Школи допоможуть колгоспам боротися за високий урожай. *Будівник соціалізму*: орган Гадяцького РК КП(б)У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1948. 12 лют.
2. Білас І. Репресивна каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історично-правовий аналіз: у 2 кн. Київ : Либідь-Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.

Характерним недоліком в роботі районних радіо редакцій було те, що більшість із них обмежувалася передачею змісту районних газет і працювали тільки в день їх виходу. Деякі редакції читали статті з обласних, республіканських і центральних газет і журналів, а також лекції місцевих вчителів і лікарів, в більшості випадків низької якості. Як і в газетах, у радіопередачах значне місце посідала тема відбудови господарства і культури, возвеличувалася роль Сталіна і Комуністичної партії. Власні ж матеріали часто були нецікавими і літературно не опрацьованими (ЦДАГО України. Ф.1, 1946: 64–67).

Висновки. Отже, у повоєнний період одним із засобів ідеологічного впливу на громадсько-культурне життя сільського населення областей України була масово-політична робота, безпосереднім організатором якої на селі виступали партійні і комсомольські організації. До підготовки і проведення ідеологічних кампаній та агітаційно-пропагандистських заходів разом зі школами залучалися сільські клуби і бібліотеки, виконуючи не завжди пов'язані з культурно-освітньою роботою функції. Вони ставали місцем проведення політзанять, політичних лекцій та бесід, партійних і комсомольських зборів, інструктивних нарад з агітаторами, виготовлення наочної агітації, іншої масово-політичної роботи.

Сільські культурно-освітні заклади, як правило, займалися інформуванням односельчан про стан справ у господарстві і населених пунктах, випускали стінні і світлові газети, організовували вечори запитань і відповідей. Водночас клуби і бібліотеки на виконання завдань партійної ідеології змушені були у всі культурно-масові заходи в обов'язковому порядку включати елементи політичної пропаганди та агітації, передусім спрямовані на прославлення Комуністичної партії і Сталіна, роз'яснення переваг соціалістичного способу життя, гостру критику міжнародного імперіалізму.

Особливої активності ця робота набувала під час виборчих кампаній. При цьому в більшості випадків переважала пафосна агітація, яка ігнорувала громадську думку і такі реалії сільського життя повоєнного часу, як голод 1946–1947 рр., важкі умови колгоспної праці, незадовільні соціально-побутові і матеріальні умови жителів села. У радіопередачах також значне місце посідала тема відбудови господарства і культури, возвеличувалася роль Сталіна і Комуністичної партії.

3. В колгоспному клубі. *Переможець*: орган Кобеляцького РК КП(б)У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1945. 25 січ.
4. Веселова О.М. Голод 1946–1947 рр. Причини і наслідки. *Історія українського селянства*: нариси в 2 т. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 2. 652 с.
5. Державний архів Дніпропетровської області. Ф. 1948. Виконавчий комітет Царичанської районної ради депутатів трудящих Дніпропетровської області. Оп. 1. Спр. 37. Протокол III сесії районної ради другого скликання від 11 квітня 1948 р. 198 арк.
6. Державний архів Полтавської області. Ф. 7054. Відділ культурно-освітньої роботи виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих. Оп. 1. Спр. 21. Звіт про роботу культурно-освітніх установ Полтавської області за 1949 рік. 60 арк.
7. Державний архів Полтавської області. Ф. 7054. Відділ культурно-освітньої роботи виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих. Оп. 1. Спр. 28. Річний звіт про роботу культурно-освітніх установ за 1950 рік. 139 арк.
8. Державний архів Черкаської області. Ф. Р – 5033. Відділ культурно-освітньої роботи виконавчого комітету Корсунь-Шевченківської районної ради депутатів трудящих Київської області. Оп. 1. Спр. 10. Доповідна записка «Про стан оргмасової роботи по підготовці до виборів у Верховну Раду» від 5 січня 1946 року. 7 арк.
9. Дудалій В. Велика популярність «Бібліотеки агітатора». *Кіровоградська правда*: орган Кіровоградського ОК КП(б)У та обласної ради депутатів трудящих. 1948. 15 верес.
10. Інформація Нікопольського райкому партії Дніпропетровському обкому КП(б)У про підсумки виборів до Верховної Ради СРСР по Нікопольському району. 15 березня 1950 р. *Восстановление Приднепровья (1946–1950): Документы и материалы* / рук. кол. сост. И.Ф. Курас. Киев: Политиздат Украины, 1988. VII. 534 с.
11. Коваленко Н.Л. Соціально-економічний та культурний розвиток українського села наприкінці 1943 – першої половини 1953 рр. (на матеріалах Житомирської області) : автореф. дис. ... канд. іст. наук зі спец. 07.00.01 – історія України ; Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2017. 24 с.
12. Мічуда В. Культурне будівництво на селі в перші повоєнні роки (1945–1950). *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. Вип. 8. С. 213–217.
13. Писаренко Б. Колгоспна хата-читальня. *Переможець*: орган Кобеляцького РК КП(б)У та районної ради депутатів трудящих Полтавської області. 1944. 15 черв.
14. Ревенко В. Відбудова і діяльність сільських клубів Миколаївщини в повоєнний період. *Краєзнавство*. 2018. № 1. С. 197–203.
15. Саханенко Є.А. Партійне керівництво художньою самодіяльністю трудящих України в 1944–1945 рр. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 3. С. 22–26.
16. Терещенко Т.В. Відбудова сільських культурно-освітніх установ у 1943–1950 рр. (на матеріалах Центральної України). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*: зб. статей. 2004. Вип. 26. С. 353–366.
17. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4623. Управління кінофікації при Раді Міністрів Української РСР. Оп. 1. Спр. 31. Довідки, інформації і звіти обласних управлінь кінофікації про обслуговування населення за 1946 рік. 53 арк.
18. ЦДАВО України. Ф. 4694. Центральний науково-методичний кабінет культурно-освітньої роботи Міністерства культури УРСР. Оп. 1. Спр. 23. Затверджені положення про сільські та колгоспні клуби. 1947 р. 25 арк.
19. ЦДАВО України. Ф. 4694. Центральний науково-методичний кабінет культурно-освітньої роботи Міністерства культури УРСР. Оп. 1. Спр. 34. Інструктивно-методичні листи кабінету за 1948 рік. 81 арк.
20. ЦДАВО України. Ф. 4762. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. Оп. 1. Спр. 3. Довідки, доповідні записки комітету про стан культурно-освітньої роботи в УРСР, направлені ЦК КП(б)У і Раді Міністрів УРСР за 1945 рік. 14 лип.–27 груд. 99 арк.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України. Оп. 23. Спр. 2824. Справки, переписка о кинофикации и радиофикации сел и колхозов Украины. 14 февр. – дек. 1946 г. 95 арк.
22. Чорнуха Т. Відроджується колгоспна Хорольщина. *Зоря Полтавщини*. 1947. 24 верес.

References:

1. Ahalakov, I. (1948). Shkoly dopomozhut kolhosпам borotysia za vysokyi urozhai [Schools will help collective farms fight for a high harvest]. *Budivnyk sotsializmu*: orhan Hadiatskoho RK KP(b)U ta raionnoi rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti, Febr. 12. [in Ukrainian].

2. Bilas, I. (1994). Represyivna karalna systema v Ukraini. 1917–1953: Suspilno-politychnyi ta istorychno-pravovyi analiz: u 2 kn. [Repressive penal system in Ukraine. 1917–1953: Socio-political and historical-legal analysis: in 2 books]. Kyiv: Lybid-Viisko Ukrainy, Book 1, 432 p. [in Ukrainian].
3. V kolhospnomu klubi [In the collective farm club]. (1945). *Peremozhets*: orhan Kobeliatskoho RK KP(b)U ta raionnoi rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti, Jan. 25. [in Ukrainian].
4. Veselova, O. M. (2006). Holod 1946–1947 rr. Prychyny i naslidky [Famine of 1946-1947. Causes and consequences]. *Istoriia ukrainskoho selianstva*: narysy v 2 t. Kyiv: Nauk. dumka, Vol. 2, 652 p. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti. F. 1948. Vykonavchyi komitet Tsarychanskoi raionnoi rady deputativ trudiashchykh Dnipropetrovskoi oblasti. Op. 1. Spr. 37. Protokol III sesii raionnoi rady druhoho sklykannia vid 11 kvitnia 1948 r. [State archive of Dnipropetrovsk region. F. 1948. Executive Committee of the Tsarychan District Council of Workers' Deputies of the Dnipropetrovsk Region. Op. 1. Case 37. Minutes of the III session of the district council of the second convocation from April 11, 1948], 198 sheets. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti. F. 7054. Viddil kulturno-osvitnoi roboty vykonavchoho komitetu Poltavskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh. Op. 1. Spr. 21. Zvit pro robotu kulturno-osvitnikh ustanov Poltavskoi oblasti za 1949 rik [State archive of Poltava region. F. 7054. Department of cultural and educational work of the executive committee of the Poltava Regional Council of Workers' Deputies. Op. 1. Case 21. Report on the work of cultural and educational institutions of the Poltava region for 1949], 60 sheets. [in Ukrainian].
7. Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti. F. 7054. Viddil kulturno-osvitnoi roboty vykonavchoho komitetu Poltavskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh. Op. 1. Spr. 28. Richnyi zvit pro robotu kulturno-osvitnikh ustanov za 1950 rik [State archive of Poltava region. F. 7054. Department of cultural and educational work of the executive committee of the Poltava Regional Council of Workers' Deputies. Op. 1. Case 28. Annual report on the work of cultural and educational institutions for 1950], 139 sheets. [in Ukrainian].
8. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. F. R – 5033. Viddil kulturno-osvitnoi roboty vykonavchoho komitetu Korsun-Shevchenkivskoi raionnoi rady deputativ trudiashchykh Kyivskoi oblasti. Op. 1. Spr. 10. Dopovidna zapyska «Pro stan orhmasovoi roboty po pidhotovtsi do vyboriv u Verkhovnu Radu» vid 5 sichnia 1946 roku [State archive of Cherkasy region. FR – 5033. Department of cultural and educational work of the executive committee of the Korsun-Shevchenkiv district council of workers' deputies of the Kyiv region. Op. 1. Case 10. Report note "On the state of organizational work in preparation for the elections to the Verkhovna Rada" dated January 5, 1946], 7 sheets. [in Ukrainian].
9. Dudalii, V. (1948). Velyka populiarnist «Bibliotechky ahitatora» [Great popularity of "Agitator's Library"]. *Kirovohradska pravda*: orhan Kirovohradskeho OK KP(b)U ta oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, Sept. 15. [in Ukrainian].
10. Kuras, I. F., compilers' team leader (1988). Informatsiia Nikopolskoho raikomu partii Dnipropetrovskomu obkomu KP(b)U pro pidsumky vyboriv do Verkhovnoi Rady SRSR po Nikopolskomu raionu. 15 bereznia 1950 r. [Information from the Nikopol district party committee to the Dnipropetrovsk regional committee of the CP(b)U about the results of the elections to the Supreme Soviet of the USSR in the Nikopol district. March 15, 1950]. *Vosstanovleniye Pridneprov'ia (1946–1950): Dokumenty i materialy*. Kiev: Politizdat Ukrainy, VII, 534 p. [in Ukrainian].
11. Kovalenko, N. L. (2017). Sotsialno-ekonomichnyi ta kulturnyi rozvytok ukrainskoho sela naprykintsi 1943 – pershoi polovyny 1953 rr. (na materialakh Zhytomirskoi oblasti): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk zi spets. 07.00.01 – istoriia Ukrainy [Socio-economic and cultural development of the Ukrainian village at the end of 1943 – the first half of 1953 (on the materials of the Zhytomyr region): abstract of the Ph.D. thesis in spec. 07.00.01 – History of Ukraine] / Nats. un-t «Ostrozka akademiia». Ostroh, 24 p. [in Ukrainian].
12. Michuda, V. (2004). Kulturne budivnytstvo na seli v pershi povoienni roky (1945 – 1950) [Cultural construction in the village in the first post-war years (1945-1950)]. *Ukraina KhKh st.: Kultura, ideolohiia, polityka*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, Iss. 8, pp. 213–217. [in Ukrainian].
13. Pysarenko, B. (1944). Kolhosjna khata-chytnia [Collective farm reading room]. *Peremozhets*: orhan Kobeliatskoho RK KP(b)U ta raionnoi rady deputativ trudiashchykh Poltavskoi oblasti, June 15. [in Ukrainian].
14. Revenko, V. (2018). Vidbudova i diialnist silskykh klubiv Mykolaivshchyny v povoiennyi period [Reconstruction and activity of rural clubs of the Mykolaiv region in the post-war period]. *Kraieznavstvo*, No. 1, pp. 197–203. [in Ukrainian].
15. Sakhanenko, Ye. A. (1980). Partiine kerivnytstvo khudozhnoiu samodiialnistiu trudiashchykh Ukrainy v 1944–1945 rr. [Party management of artistic self-activity of working people of Ukraine in 1944–1945]. *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, No. 3, pp. 22–26. [in Ukrainian].
16. Tereshchenko, T. V. (2004). Vidbudova silskykh kulturno-osvitnikh ustanov u 1943–1950 rr. (na materialakh Tsentralnoi Ukrainy) [Reconstruction of rural cultural and educational institutions in 1943–1950 (based

- on materials from Central Ukraine)]. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty: zb. statei*, Iss. 26, pp. 353–366. [in Ukrainian].
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. F. 4623. Upravlinnia kinofikatsii pry Radi Ministriv Ukrainskoi RSR. Op. 1. Spr. 31. Dovidky, informatsii i zvity oblasnykh upravlin kinofikatsii pro obsluhovuvannia naselennia za 1946 rik [The Central State Archive of the Higher Authorities of Ukraine. F. 4623. Cinematography Department under the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Op. 1. Case 31. References, information and reports of regional cinematography departments on public service for 1946], 53 sheets. [in Ukrainian].
 18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. F. 4694. Tsentralnyi naukovo-metodychnyi kabinet kulturno-osvitnoi roboty Ministerstva kultury URSS. Op. 1. Spr. 23. Zatverdzeni polozhennia pro silski ta kolkospni kluby. 1947 r. [The Central State Archive of the Higher Authorities of Ukraine. F. 4694. Central Scientific and Methodological Office of Cultural and Educational Work of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR. Op. 1. Case 23. Approved regulations on village and collective farm clubs. 1947], 25 sheets. [in Ukrainian].
 19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. F. 4694. Tsentralnyi naukovo-metodychnyi kabinet kulturno-osvitnoi roboty Ministerstva kultury URSS. Op. 1. Spr. 34. Instruktyvno-metodychni lysty kabinetu za 1948 rik [The Central State Archive of the Higher Authorities of Ukraine. F. 4694. Central Scientific and Methodological Office of Cultural and Educational Work of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR. Op. 1. Case 34. Instructional and methodological letters of the cabinet for 1948], 81 sheets. [in Ukrainian].
 20. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. F. 4762. Komitet u spravakh kulturno-osvitnikh ustanov URSS. Op. 1. Spr. 3. Dovidky, dopovidni zapysky komitetu pro stan kulturno-osvitnoi roboty v URSS, napravleni TsK KP(b)U i Radi Ministriv URSS za 1945 rik. 14 lypnia – 27 hrudnia [The Central State Archive of the Higher Authorities of Ukraine. F. 4762. Committee for Cultural and Educational Institutions of the Ukrainian SSR. Op. 1. Case 3. References, report notes of the committee on the state of cultural and educational work in the Ukrainian SSR, sent to the Central Committee of the CP(b)U and the Council of Ministers of the Ukrainian SSR for 1945. July 14 – December 27], 99 sheets. [in Ukrainian].
 21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. F. 1. Tsentralnyi Komitet Komunistychnoi partii Ukrainy. Op. 23. Spr. 2824. Spravki, perepiska o kinofikatsiyi i radiofikatsiyi sel i kolkhozov Ukrainy. 14 fevralya – dekabr 1946 h. [Central State Archive of Public Associations of Ukraine. F. 1. Central Committee of the Communist Party of Ukraine. Op. 23. Case 2824. References, correspondence about film and radio production of villages and collective farms of Ukraine. February 14 – December, 1946], 95 sheets. [in Ukrainian].
 22. Chornukha, T. (1947). Vidrozhuietsia kolkospna Khorolshchyna [The collective farm Khorolshchyna is being revived]. *Zoria Poltavshchyny*, Sept. 24. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.03.2023
The article was received 24 March 2023